

Dr. hab. Stanisława Tucholska, prof. nadzw.
Instytut Psychologii AIK w Krakowie
Em. prof. w Instytucie Psychologii KUL JP II

R e c e n z j a
dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej
Pani dr Elżbiety Lisowskiej
dokonana na podstawie decyzji Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów
z dnia 7maja 2019roku

Dr Elżbieta Lisowska w 1983 roku uzyskała dyplom ukończenia studiów wyższych magisterskich na Wydziale Pedagogicznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach w zakresie pedagogiki ze specjalnością pedagogika opiekuńczo- wychowawcza. W 1985 roku została asystentem w Zakładzie Pedagogiki Ogólnej macierzystej Uczelni.

W 1994 roku uzyskała dyplom doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki na podstawie rozprawy pt. *Czynniki i skutki pedagogiczne doboru uczniów do klas pierwszych wielkomiejskich szkół podstawowych*, której promotorem był prof. dr hab. Mirosław Szymański. Stopień naukowy nadany był uchwałą Rady Naukowej Instytutu Badań Edukacyjnych. Od tego czasu dr Elżbieta Lisowska łącząc pracę dydaktyczną z aktywnością naukową konsekwentnie specjalizuje się w problematyce diagnozy pedagogicznej która z czasem uzupełniła o kwestie funkcjonowania zawodowego nauczycieli ze szczególnym uwzględnieniem problematyki wypalenia zawodowego. Podejmowane przez Autorkę refleksje teoretyczne i prowadzone badania nad specyfiką i uciążliwościami roli zawodowej nauczyciela utorowały drogę aktywności badawczej, która swój pełny wyraz znalazła w rozprawie habilitacyjnej pt. *Kondycja zawodowa nauczycieli - w poszukiwaniu skutecznej profilaktyki wypalenia zawodowego*. Kraków: Impuls 2018, s. 273.

Ocena dorobku naukowego dr Elżbiety Lisowskiej

W oparciu o dane zawarte w Autoreferacie drogę naukowych poszukiwań i rozwoju Habilitantki określić można jako wieloaspektową. Obejmuje ona koncentrację na dwóch głównych obszarach: funkcjonowaniu zawodowym nauczycieli oraz diagnostyce pedagogicznej dotyczącej pracy z dzieckiem i rodziną. W ramach tych dwóch głównych nurtów badawczych prowadzi różnorodne badania i rozwija swoje zainteresowania naukowe.

W obszarze funkcjonowania zawodowego nauczycieli w sposób szczególny analizuje kwestię wypalenia zawodowego ale zajmuje się również rolą zawodową nauczyciela i uwarunkowaniami doświadczanego przez niego zadowolenia z pracy. Podejmuje też zagadnienia szersze dotyczące edukacji, które analizuje w kontekście zachodzących zmian w otaczającym świecie. To bardziej ogólne spojrzenie na proces edukacji, uwzględniające przemiany społeczne, pozwala Autorce na wychwycenie ważnych mechanizmów działających w obszarze szkolnictwa. Dorobek Autorki w tym zakresie jest znaczny i obejmuje; 1 monografię (nie licząc rozprawy habilitacyjnej), 2 artykuły w czasopiśmie, 7 rozdziałów w pracach zbiorowych oraz 1 hasło encyklopedyczne.

W obszarze diagnostyki pedagogicznej w pracy z dzieckiem i rodziną podejmuje Habilitantka różnorodne, ważne teoretycznie i praktycznie zagadnienia. Szczególną uwagę zwraca na potrzebę dostosowania procesu diagnostycznego do zmian zachodzących w środowisku wychowawczym i opracowywania nowych narzędzi uwzględniając przy tym nowe rozwiązania technologiczne. Jak słusznie zauważa trafna diagnoza staje się szczególnie ważna, gdy pojawiają się różnego typu zakłócenia utrudniające szeroko ujmowany proces edukacji. Wkład Habilitantki w poszerzanie wiedzy z tego zakresu jest znaczący i obejmuje: 1 monografię, 4 artykuły, 10 rozdziałów w pracach zbiorowych oraz zredagowanie 9 haseł w leksykonie pedagogicznym.

Ponadto w ramach zainteresowań związanych z diagnostyką pedagogiczną Habilitantka skoncentrowała się (głównie w okresie przed doktoratem ale nie tylko) na kwestii selekcji programowych w obrębie edukacji wczesnoszkolnej w szkołach podstawowych dla dzieci w normie intelektualnej. Jest to zagadnienie ważne gdyż dotyczy pierwszego progu systemu szkolnego a wypracowana wiedza optymalizacji startu szkolnego uczniów i wyrównywaniu szans edukacyjnych dzieci pochodzących z różnych środowisk ma duże znaczenie praktyczne. Dorobek w tym zakresie obejmuje: 1 monografię, 1 artykuł oraz 2 rozdziały w pracach zbiorowych.

Innym ważnym zagadnieniem eksplorowanym przez Habilitantkę, w ramach szeroko rozumianej diagnostyki pedagogicznej, jest problematyka diagnozy czynników ryzyka nieprawidłowego funkcjonowania rodziny ze szczególnym uwzględnieniem przemocy w rodzinie, w tym problematyka dziecka krzywdzonego. Tę tematykę omówiła Habilitantka w następujących opracowaniach: 1 monografii, 1 artykule i 5 rozdziałach w pracach zbiorowych. Ponadto obok samodzielnie zredagowanych tekstów ważną częścią dorobku Habilitantki jest redagowanie (1 praca) lub współredagowanie (5 prac) monografii dotyczących rodziny, jej zagrożeń, resocjalizacji czy też wyzwań i problemów jakich doświadczają nauczyciele.

Istotną formą aktywności naukowej dr Elżbiety Lisowskiej jest czynny udział w sympozjach i sesjach naukowych z czym wiąże się min. wygłaszanie referatów bądź prowadzenie sesji. Jest Ona autorem bądź współautorem 26 referatów wygłoszonych na konferencjach naukowych: krajowych i zagranicznych.

Oceniając aktywność naukową Habilitantki należy podkreślić wieloaspektowy charakter dorobku oraz fakt, iż kilka prac opublikowanych zostało w języku angielskim, mają one zatem zasięg międzynarodowy.

Tematyka niektórych prac dowodzi dużej wrażliwości Autorki na swoiste potrzeby uczniów bądź to zagrożonych niepowodzeniami edukacyjnymi czy też młodzieży z grup ryzyka zaburzeniami rozwojowymi (dzieci doświadczające przemocą, młodzież uzależniona). Wskazuje również na dostrzeżenia brzemienia dźwiganego zarówno przez uczniów jak i ich rodziców którym na ogół towarzyszy bezradność, zagubienie, wyczerpanie sił. Tego typu prace odślaniają wysokie kwalifikacje moralne dr Elżbiety Lisowskiej.

Opublikowała szereg ważnych prac, które mają na celu upowszechnianie wiedzy z zakresu funkcjonowania zarówno nauczycieli jak i uczniów.

Podsumowując – piśmienniczy dorobek naukowy dr Elżbiety Lisowskiej obejmuje ponad 50 pozycji (są to monografie książkowe, artykuły, hasła encyklopedyczne i rozdziały w pracach zbiorowych) przy czym są to głównie prace własnego autorstwa. Całość aktywności naukowej uzupełniają prace popularyzatorskie, streszczenia wystąpień konferencyjnych i recenzje wydawnicze. W tym zbiorze znaczna część spełnia, w mojej ocenie wymogi oryginalności (dotyczy to zredagowanych monografii, niektórych artykułów i rozdziałów w pracach zbiorowych). W pracach redagowanych we współautorstwie wskazy przez Habilitantkę procentowy udział jest znaczny. Zatem uwzględniając kryteria ilościowe,

dorobek dr Elżbiety Lisowskiej, spełniający wymogi oryginalności, można uznać za satysfakcjonujący. Część prac opublikowana została w czasopismach o zasięgu ogólnopolskim lub w pracach zbiorowych, które osiągnęły taki zasięg. Dla jasności obrazu należą również dodać, iż czasopisma o zasięgu ogólnopolskim, w których publikowane były artykuły to głównie te, które adresowane są do określonej grupy zawodowej, szczególnie zaś do pracowników szkolnictwa: *Forum Pedagogiczne*, *Pedagogika Rodziny*, *Problemy Opiekuńczo Wychowawcze czy Zeszyty Wszechnicy Świętokrzyskiej*.

Na szczególne podkreślenie zasługuje autorstwo tekstów mających charakter podręczników, leksykonów lub poradników, które adresowane zostały na ogół do nauczycieli, studentów pedagogiki lub osób biorących udział w szeroko rozumianym procesie edukacji i wychowania.

Na podkreślenie zasługuje znaczny wkład Habilitantki w opiekę naukową nad studentami.

Wypromowała:

- 161 magistrów pedagogiki ze specjalnością: pedagogika opiekuńczo- wychowawcza oraz resocjalizacja;

- 180 licencjatów na kierunku pedagogicznym specjalizacja: pedagogika opiekuńczo- wychowawcza, resocjalizacja i profilaktyka społeczna, doradztwo personalne i zawodowe.

Ponadto sprawowała opiekę naukową nad studentami studiów podyplomowych dotyczących szkolnego doradztwa zawodowego przyczyniając się do opublikowania 9 artykułów naukowych. Wydaje się, że duża i wyczerpująca działalność dydaktyczna związana z funkcją promotora nie pozostała bez wpływu na zmniejszenie aktywności w innych obszarach w tym w opóźnieniach w osiągnięciu stopni i uzyskiwania kolejnych awansów.

W załączonym Autoreferacie Habilitantka podaje informacje o odbyciu stażu zagranicznego w Uniwersytecie Karola w Pradze.

Ponadto przez szereg lat była aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego a latach 2002- 2007 była skarbnikiem jego oddziału w Kielcach.

O pozycji naukowej Habilitantki świadczy również Medal Komisji Edukacji Narodowej przyznany w 2015 roku przez Ministra Edukacji Narodowej.

Podsumowując stwierdzam, że dotychczasowy dorobek naukowy dr Elżbiety Lisowskiej w zakresie pedagogiki, choć nie jest równomierny, w mojej ocenie jest znaczący i spełnia wymogi ustawowe.

Recenzja rozprawy habilitacyjnej

dr Elżbiety Lisowskiej pt. *Kondycja zawodowa nauczycieli - w poszukiwaniu skutecznej profilaktyki wypalenia zawodowego*. Kraków: Impuls 2018, s. 273.

Uzasadnienie ważności podjętego problemu

Tytuł recenzowanej rozprawy, szczególnie jego pierwsza część, jest tyle atrakcyjny co szeroki a przez to wielowątkowy. Jego druga część zawężająca zakresowo tematykę ukierunkowuje czytelnika wyraźnie w stronę spadku tej kondycji, który jest przedmiotem analiz teoretycznych i prowadzonych badań własnych. Rozprawa dotyczy bowiem ważnego zagadnienia jakim jest wyczerpanie sił aktywnością zawodową u nauczycieli. Wypalenie zawodowe nie jest wprawdzie zagadnieniem nowym, jest jednak ważne zarówno w aspekcie teoretycznym jak i praktycznym, co uzasadnia celowość jego systematycznych badań i analiz. Jednym ze źródeł dużego zainteresowania tą problematyką są następstwa i koszty jakie pociąga ten zespół objawów zarówno w wymiarze jednostkowym jak i społecznym. Są one różnorodne i dotkliwe w zawodach społecznych, szczególnie zaś w profesji nauczycielskiej.

Dotknięty wypaleniem nauczyciel pracuje mało efektywnie zarówno w płaszczyźnie przekazywania wiedzy jak i wspierania rozwoju swoich podopiecznych. Przejawiając negatywną postawę wobec uczniów zmniejsza ich szanse na osiągnięcie sukcesów edukacyjnych i rozwojowych. Rozwinięty zespół wypalenia jest zatem źródłem nie tylko osobistego cierpienia nauczycieli, ale też generuje złożone negatywne skutki zarówno edukacyjne jak i społeczne.

Wyczerpanie sił w grupie czynnych zawodowo nauczycieli, nie jest specyfiką polskiego szkolnictwa ale jest zjawiskiem powszechnym (Hreciński, 2016). Niemieckie dane statystyczne mówiące o tym, iż mniej niż 10% nauczycieli pracuje w tym zawodzie do emerytury, pozostali zmieniają profesję po krótszym lub dłuższym okresie zatrudnienia (Milner i in. 2003). Podobne wnioski płyną z badań prowadzonych w Stanach Zjednoczonych, wskazują one, że 25% nauczycieli rezygnuje z pracy przed upływem 3 lat a 40% przed upływem 5 lat od zatrudnienia (Chang, 2009). Pośrednio wskazuje to jak dużych obciążeń doświadczają nauczyciele w swojej pracy. Wyniki badań przeprowadzonych przez Międzynarodową Organizację Pracy i UNESCO, wskazują, że 25–33% nauczycieli odczuwa silny stres w szkole (Chang, 2009). Badania polskich nauczycieli dostarczają danych wskazujących, iż 86% z nich ocenia

wykonywaną pracę jako bardziej obciążającą niż w innych zawodach (Pyżalski, 2010). W tym kontekście zrozumiałe jest stanowisko European Trade Union Committee for Education (EUTCE), który uznał wypalenie za najważniejsze następstwo stresu zawodowego nauczycieli.

Dodatkowych przesłanek do prowadzenia systematycznych badań tego zjawiska w naszym kraju dostarczają najnowsze dane z badań opublikowane przez Schaufeliego (2018) dotyczące poziomu wypalenia pracowników krajów Unii Europejskiej. Wynika z nich, że znajdujemy się wśród pięciu krajów (obok Luksemburga, Słowenii, Francji i Chorwacji) z najwyższymi wskaźnikami wyczerpania sił pracą zawodową.

Przywołane dane wskazują, iż podjęta przez Autorkę problematyka jest ważna a jej podjęcie należy uznać za celowe. Ponadto dynamiczne zmiany społeczne, ekonomiczne i kulturowe wymagają aktualizacji danych w tym obszarze tematycznym i prowadzenia systematycznych badań. Rozprawa dotyczy zatem ważnego i aktualnego zagadnienia jakim jest zjawisko wypalenia zawodowego w grupie czynnych zawodowo nauczycieli. Ponadto wieńczy ona wieloletnie badania Habilitantki w tym obszarze tematycznym co pozwala dostrzec widoczne postępy w planowaniu i przeprowadzaniu badań dotyczących zjawiska wypalenia zawodowego.

Struktura pracy i teoretyczne podstawy badań

Rozprawa habilitacyjna jest ambitnym, obszernym i starannie opracowanym studium teoretyczno-empirycznym. Całość obejmuje: wstęp, pięć rozdziałów, podsumowanie i wnioski, bibliografię oraz spisy rycin i tabel. Poszczególne kwestie (zarówno teoretyczne jak i oparte na badaniach własnych) referowane w kolejnych rozdziałach pracy tworzą w miarę spójną całość i mają uzasadnienie w przyjętych pytaniach problemowych. Odnosząc się do struktury pracy należy wskazać na jej pewien mankament. Jest nim kwestia objętości i zawartości treściowej pierwszego rozdziału, który stanowi podstawy teoretyczne realizowanego projektu badawczego. Jest on zarówno najobszerniejszy (około 60 stron) jak i z konieczności najbardziej zróżnicowany treściowo. Najogólniej ujmując dotyczy on dwóch ważnych kwestii Pierwsza z nich to profesjonalne aspekty zawodu nauczyciela (kompetencje – par.1.1. i koncepcji funkcjonowania w roli zawodowej – par.1.2.) druga zaś to czynniki utrudniające pełnienie funkcjonowanie w roli zawodowej (stres i wypalenie – par.1.3.). W mojej ocenie zasadne byłoby omówienie tych zagadnień w dwóch odrębnych rozdziałach bardziej jednorodnych tematycznie i równocześnie mniej obszernych (zwiększyłyby

symetryczność poszczególnych rozdziałów w zakresie ich objętości). Ponadto kwestią dyskusyjną jest zatytułowanie paragrafu 1.3 - *Kondycja zawodu nauczycieli* analogicznie jak całej rozprawy. Ponadto Autorka powtarzając tu tytuł mogła dodać, że opis tej kondycji jest efektem analizy danych dostępnych w literaturze przedmiotu a co więcej koncentruje się głównie na jej słabych stronach. Można również polemizować z kolejnością prezentowanych w tym paragrafie zagadnień. Zasadne byłoby omówienie w pierwszej kolejności kwestii stresu w zawodzie nauczyciela i jego źródeł a w dalszej wypalenia będącego jego następstwem.

W tym kontekście warto przywołać jeszcze raz kwestię tytułu książki habilitacyjnej, w którym Autorka zapowiada omówienie kondycji nauczycieli co może sugerować, iż będzie ona zawierać analizę zarówno pozytywów (zaangażowania i korzystania z zasobów indywidualnych i organizacyjnych) jak i negatywów (zmagania się ze stresem i doświadczanie wypalenia). Takie, szerokie rozumienie kondycji, jest zgodne z promową obecnie koncepcją dopasowania między pracownikiem a pracą jako płaszczyzny analiz zachowań pracowniczych. Uwzględnienia się w niej różne obszary aktywności zawodowej i ujmuje całościowo jako kontinuum między zaangażowaniem a wypaleniem (Maslach i Leiter, 2011). Autorka jest świadoma nie dość adekwatnego tytułu rozprawy do realizowanego projektu, zawężonego do negatywnych aspektów kondycji badanych nauczycieli. Daje temu wyraz na stronie 248 rozprawy i widzi potrzebę prowadzenia badań komplementarnych koncentrujących się na pozytywnym biegunie aktywności zawodowej czyli na zaangażowaniu i wskazuje przy tym właściwe narzędzie jego diagnozy (UWES autorstwa Schaufeliego i Bakker).

Redagując tę część pracy Autorka odwołała się do licznych, w miarę nowych i dobrze dobranych opracowań. Lektura tego rozdziału wskazuje na dobrą znajomość współczesnej literatury przedmiotu (polskiej i anglojęzycznej), jej trafny dobór oraz umiejętność syntetycznego a zarazem komunikatywnego zreferowania kwestii kluczowych dla realizowanego programu badawczego.

Ocena projektu badań i sposobu jego realizacji

Przedmiotem zrealizowanego projektu omówionego w recenzowanej rozprawie jest analiza powiązań między zespołem wypalenia zawodowego u nauczycieli a wybranymi korelatami podmiotowymi i zawodowymi: poczuciem obciążeń zawodowych oraz

dopasowania organizacyjnego, satysfakcji z pracy, poczucia misji społecznej oraz orientacji na wartości zawodowe (s.96). Uwzględnione w projekcie różnorodne korelaty zawodowe są ważnym jego wyróżnikiem. Autorka dokonuje analizy wypalenia z mniej znanej i dotąd raczej mało opracowanej perspektywy jaką jest ocena doświadczanych obciążeń czy satysfakcji zawodowej pracownika.

Sformułowane przez Habilitantkę dwa ogólne pytania problemowe dotyczą: (1) związków między profesjonalizacją zawodu nauczyciela a wypaleniem, (2) układu (modelu) czynników zawodowych i jednostkowych zwiększających podatność nauczycieli na wypalenie (s.96). Podstawa do odpowiedzi na pytania problemowe są wyniki własnych badań.

Badaniami objęto 316 czynnych zawodowo nauczycieli (w tym 261 kobiet i 82 mężczyzn), pracujących w miejskich szkołach podstawowych i gimnazjalnych na terenie województwa świętokrzyskiego. Wiek badanych zawierał się przedziale 25- 60 lat a ich staż pracy był różny (od jednego roku do 30 lat. W tym miejscu nasuwa się uwaga o mało przejrzystym sposobie charakterystyki osób objętych badaniami w zakresie zmiennych socjodemograficznych.

W badaniach wykorzystano dobrze dobrany zestaw narzędzi, który obejmował:

- Kwestionariusz Wypalenia Zawodowego (MBI) autorstwa Ch. Maslach i S. Jackson;
- Kwestionariusz Obciążeń Zawodowych Pedagoga opracowany przez J. Pyżalskiego i P. Plichtę;
- Kwestionariusz Obszarów Życia Zawodowego autorstwa Ch. Maslach i M. Leitnera w polskiej adaptacji J. Terelaka i A. Izwantowskiej;
- Arkusze Opisu Pracy opracowany przez O. Neubergera i M. Allerbecka w polskim opracowaniu A. Zalewskiej;
- Kwestionariusz Orientacji na Wartości Zawodowe opracowany przez K.H. Seifera i C. Bergmanna w adaptacji A. Zalewskiej;
- Kwestionariusz Poczucia Misji Społecznej w Zawodzie opracowany przez B. Bajcar, A. Borkowską, A.Czerw i A.Gąsiorowską.

Metody zostały dobrane adekwatnie do ujmowanych w projekcie badawczym zmiennych. W realizowanym projekcie wykorzystano dwie metody opracowane (we współautorstwie) przez Ch. Maslach, która jest jednym z promotorów i niewątpliwym liderem badań nad wypaleniem. Świadczy to o wysokim poziomie merytorycznym przeprowadzonych badań. Należy ponadto podkreślić zamieszczony w rozprawie bardzo staranny opis poszczególnych narzędzi z podaniem ich wskaźników dobroci

psychometrycznej. Należy równocześnie zwrócić uwagę na wielość i różnorodność wykorzystanych metod, co wskazuje na dużą kulturę metodologiczną. Autorki projektu – znajomości metod oraz biegłość w zakresie warsztatu diagnostycznego.

Ocena sposobu opracowania rezultatów badań i ich prezentacji

Obszerny materiał empiryczny został starannie opracowany przy użyciu pakietu SPSS. Bazując na wynikach Kwestionariusza MBI ujmującego poziom i strukturę wypalenia dokonano analizy skupień w wersji grupowania metodą k- średnich. Siłę związku między zmiennymi w ramach wydzielonych skupień ustalono przy pomocy statystyk korelacyjnych (r Pearsona). Ponadto ustalono powiązania strukturalne między zmiennymi przy pomocy równań regresji krokowej. Taki sposób opracowania zgromadzonych danych empirycznych wskazuje na wnikliwość poznawczą Autorki oraz duże kompetencje w zakresie wnioskowania statystycznego.

Ustosunkowując się do tej części rozprawy pragnę zwrócić uwagę na jej niewątpliwe walory wyrażające się w metodycznym przedstawieniu programu badawczego, poprawnej i bardzo starannej analizie danych oraz dbałości o jasny przekaz treści. Recepcję treści ułatwiają poprawnie zredagowane liczne tabele i zestawienia. Autorka poprzez odpowiedni dobór analiz statystycznych starała się "wydobyć" maksymalnie dużo informacji zebranych danych empirycznych. Wnioski z badań wyciąga zasadnie i dobrze je dokumentuje. Uzyskane rezultaty są ważne poznawczo i aplikacyjnie, ponieważ poszerzają dotychczasową wiedzę na temat korelatów wypalenia zawodowego u nauczycieli związanych z wykonywaną profesją w ramach organizacji i mają przełożenie na działania pomocowe i prewencyjne. Przykładowo z prowadzonych badań wynika, że badanych nauczycieli wyczerpują obciążenia organizacyjne i niska orientacja na awans. W mojej ocenie interesujący jest rezultat analizy skupień grupujący wszystkich badanych w trzy różnoliczne zbiory. Wydzielone zostały: (1) grupa nauczycieli ($N=125$) z dominacją symptomu wyczerpania emocjonalnego; (2) najliczniejsza grupa ($N=185$) charakteryzująca się nasilonym poczuciem braku osiągnięć zawodowych i poczuciem małej skuteczności własnych działań oraz (3) grupa osób ($N=6$) z zaznaczonym symptomem depersonalizacji. Bardzo mała liczebność ostatniej grupy pośrednio dobrze świadczy o badanych nauczycielach, u których doświadczane trudności zawodowe nie generują postaw cynicznych jako wyizolowanych i dominujących. Wskazuje ponadto na marginalną rolę tego symptomu w narastaniu poczucia wyczerpania sił aktywnością zawodową w badanej grupie czynnych zawodowo nauczycieli. Dodatkowo potwierdza słuszność wskazanych przez

Friedmana (2003) dwóch dróg wypalenia wśród nauczycieli: intelektualnej (związanej z poczuciem niespełnienia zawodowego i osobistego) oraz emocjonalnej (będącej pochodną emocjonalnego wyczerpania). Uzyskany rezultat może stanowić też ważną przesłankę w dyskusji nad strukturą wypalenia zawodowego, jak prowadzona jest w literaturze przedmiotu. Autorzy jednej z nowszych koncepcji wypalenia (Demerouti i in. 2001) wskazują na dwa jego osiowe komponenty: wyczerpanie (emocjonalne, fizyczne i poznawcze) oraz brak zaangażowania w pracę będącego pochodną zdystansowania wobec innych (klientów, podopiecznych, współpracowników) i całego kontekstu związanego z pracą (obowiązków, wartości, kultury organizacyjnej).

Implikacje płynące z badań

Istotnym walorem rozprawy jest opracowanie zebranego materiału empirycznego pod kątem możliwych działań interwencyjnych: naprawczych i prewencyjnych na poziomie organizacyjnym adresowanych do osób z widocznym syndromem wypalenia zawodowego. W tym celu Autorka oparła się na modelu analitycznym wykorzystując metodologię SOCMA. Rezultaty tych analiz przedstawione zostały w piątym ostatnim rozdziale rozprawy. Autorka wykazując, że symptomy wypalenia są także pochodną różnych czynników działających w środowisku widzi potrzebę i możliwość indywidualizacji w działaniach interwencyjnych (naprawczych i prewencyjnych). Zasadnie wskazuje obszary, w których wprowadzone zmiany mogą być efektywne w odniesieniu do nauczycieli doświadczających określonych symptomów wypalenia. Zauważa przy tym, że przyjęta metodologia pozwala na zbudowanie uniwersalnego modelu wyznaczającego zestaw optymalnych działań pomocowych w odniesieniu do tej grupy zawodowej. Podjęcie kwestii optymalizacji działań interwencyjnych w wypaleniu zawodowym nauczycieli i wskazanie odpowiednich zmian organizacyjnych w tym zakresie jest w mojej ocenie istotnym nowum pracy i ważnym wkładem Habilitantki w tę tematykę.

Podsumowanie

Oceniając całą rozprawę należy przyznać, że została przygotowana starannie. Autorka miała przemyślaną koncepcję podjętego programu badawczego i konsekwentnie go realizowała. Wskazuje to na bardzo dobre opanowanie warsztatu naukowego Habilitantki –

tak w sensie metodologicznym jak i merytorycznym pozwalającym na samodzielne poprawne eksploracje naukowe. Z uznaniem odnoszę się także do sposobu opracowania wyników badań empirycznych i wykorzystanie właściwych statystyk, w tym również zaawansowanych. Autorka nie poprzestaje na analizie i opisie negatywnych aspektów kondycji zawodowej badanych nauczycieli ale proponuje zindywidualizowane działania interwencyjne: naprawcze i prewencyjne, zwracając przy tym uwagę na potrzebę szanowania odmienności w sposobie wyczerpania sił aktywnością zawodową. Co ważne potrafi krytycznie spojrzeć na swoje dokonania i wskazać ograniczenia zrealizowanego projektu. Na podkreślenie zasługuje strona edytorska pracy, widoczna jest duża dbałość o właściwą prezentację różnorodnych wskaźników liczbowych uzyskanych w trakcie przeprowadzonych analiz. Są one podane w dobrze zredagowanych, licznych zestawieniach tabelarycznych (cała praca zawiera 48, często bardzo obszernych i szczegółowych tabel). Jak już wcześniej zaznaczono rozprawa napisana jest językiem jasnym i komunikatywnym, co świadczy o dobrych kwalifikacjach Autorki w zakresie formułowania myśli i prowadzenia dyskursu naukowego.

Stwierdzam zatem, iż recenzowany dorobek naukowy z zakresu pedagogiki i rozprawa habilitacyjna dr Elżbiety Lisowskiej pt. *Kondycja zawodowa nauczycieli - w poszukiwaniu skutecznej profilaktyki wypalenia zawodowego* spełniają ustawowe wymogi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego i stawiam wniosek o nadanie stopnia doktora habilitowanego w zakresie pedagogiki.

Kraków 18. 06. 2019